

„IŠLAIKYMO“ REGLAMENTAS (EB) NR. 4/2009 – TAIKYMO SRITIS, PAGRINDINĖS SĄVOKOS IR TEISINGUMO PRINCIPAI

Vytautas Nekrošius¹

DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.17>

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjami kai kurie ES reglamento Nr. 4/2009 (dar kitaip vadinamo Briuselio III arba Išlaikymo reglamentu) taikymo aspektai. Ypatingas dėmesys skiriamas reglamento tikslams, taikymo sričiai ir bylų dėl išlaikymo priteisimo teisingumo taisyklių analizei.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Išlaikymo reglamentas, teisingumo taisyklės, ES reglamentas.

BENDROSIOS NUOSTATOS

Iki 2008 m. gruodžio 18 d., kai buvo priimtas aptariamasis reglamentas, visus su išlaikymo priteisimu susijusius klausimus reguliavo reglamentas 44/2001 (Briuselio I). Šio reglamento 5 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad bylose dėl išlaikymo priteisimo asmeniui, privalančiam mokėti išlaikymą (skolininkui) ir turinčiam gyvenamąją vietą valstybėje narėje, ieškinyms gali būti pareiškiamas ir kitos valstybės narės teisme, kurioje yra asmens, turinčio teisę į išlaikymą, gyvenamoji vieta arba įprastinė buvimo vieta, o tais atvejais, kai byla dėl išlaikymo priteisimo turi būti nagrinėjama kartu su klausimais, susijusiais su jo civiline būkle – teisme, kuris yra kompetentingas nagrinėti atitinkamą bylą pagal valstybės tarptautinės privatinės teisės nuostatas, išskyrus atvejus, kai ši atitinkamo teismo kompetencija yra grindžiama išimtinai vienos iš šalių pilietybe. Ši nuostata buvo įtvirtinta vadovaujantis viešuoju interesu, t. y. siekiant palengvinti teisminės gynybos prieinamumą asmenims, turintiems teisę į išlaikymą. Straipsnyje vartojama

¹ Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedra.

įprastinės gyvenamosios vietos sąvoka buvo aiškinama pagal 1958 ir 1973 m. Hagos konvencijos dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo nuostatas. Tad įprastine gyvenamąja vieta buvo laikoma ta vieta, kurioje yra asmens interesų centras ir kurią jis laiko savo esmine buvimo vieta.² Autonomiškai turėjo būti aiškinama ir *išlaikymo* sąvoka. Remiantis reglamento 5 str. 2 d., išlaikymu buvo pripažįstami tiek atvejai, kai yra mokama tam tikra bendra pinigų suma (neatsižvelgiant į tai, ar ji mokama periodinėmis išmokomis, ar viena suma), tiek ir tie atvejai, kai asmeniui perduodama nuosavybės teisė į daiktus. Be to, visiškai nesvarbu, ar pareiga mokėti išlaikymą yra sutartinė ar deliktinė.³

Aiškindamas Briuselio I reglamento priteisimo nuostatas teisingumo byloje dėl išlaikymo, ESTT yra pripažinęs, jog pats reikalavimo faktas priteisti išlaikymą dar nėra savaime pagrindas naudotis aptariamojo straipsnio suteikiama alternatyviojo teisingumo galimybe. Jeigu viešoji institucija pareiškia regresinį ieškinį išlaikymą privalančiam mokėti asmeniui dėl sumų, skirtų išlaikymui, priteisimo (kai ši institucija jas jau yra sumokėjusi), toks ginčas buvo pripažįstamas civiliniu, bet jo teisingumas nustatomas vadovaujantis bendrojo teisingumo taisykle (ieškinyis pareiškiamas atsakovo gyvenamosios vietos teismui). Tokia pozicija buvo grindžiama tuo, jog nėra viena iš ginčo šalių šiuo atveju nėra silpnesnė.⁴

Dėl išlaikymo priteisimo priimtų teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo klausimai buvo sprendžiami taip pat vadovaujantis bendrosiomis Briuselio I reglamento nuostatomis.

2004 m. lapkričio 4–5 d. Briuselyje įvykusiame Europos Vadovų Tarybos susitikime buvo priimta nauja programa, vadinama „Hagos programa: laisvės, saugumo ir teisingumo stiprinimas Europos Sąjungoje“. 2005 m. birželio 2–3 d. posėdyje Taryba priėmė Tarybos ir Komisijos veiksmų planą dėl konkrečių Hagos programos įgyvendinimo veiksmų; šiame plane minima būtinybė priimti pasiūlymus išlaikymo prievolių srityje. Tad per trejus metus buvo parengtas ir priimtas Reglamentas Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje (toliau – išlaikymo reglamentas). Skirtingai nuo ankstesnio reguliavimo, išlaikymo reglamentas – tai visa apimantis teisinis instrumentas, išsamiai reguliuojantis visus klausimus (pradedant tarptautinio teisingumo ar teisinės pagalbos ir baigiant priimtų sprendimų vykdymu), susijusius su tarptautiniu išlaikymu. Reglamento 76 straipsnyje numatyta, kad jis taikomas nuo 2011 m. rugsėjo 18 d. 75 straipsnio pirmojoje dalyje numatyta, kad reglamentas taikomas tik po jo taikymo pradžios dienos iškeltoms byloms, patvirtintiems ar sudarytiems teisiniams susitarimams ir parengtiems autentiškiems dokumentams. Taigi reglamento rengėjai nubrėžė gana griežtą ribą byloms, kurių atžvilgiu jis yra taikomas. Visos su išlaikymo reikalavimu susijusios bylos, pradėtos iki reglamento įsigaliojimo, turi būti baigtos spręsti ta tvarka, kuria buvo pradėtos.

ES valstybių narių sutarimas dėl reglamento priėmimo ir taikymo nebuvo paprastas. Derybų pradžioje Jungtinė Karalystė, Airija ir Danija buvo pareiškusios, kad reglamento priėmimo nedalyvaus. Tik 2009 m. sausio 15 d. Jungtinė Karalystė pareiškė norą taikyti Reglamentą. Airija apie tai buvo informavusi jau anksčiau. O Danija, vadovaudamasi savo 2005 m. spalio 19 d.

² Muenchener Kommentar Zivilprozessordnung. Hrsg.: Luecke G. Wax P.; Band 3; Muenchen 2001, p. 2012.

³ Nagel H. Gottwald P. Internationales Zivilprozessrecht; 2002 Koeln, p. 103.

⁴ Wittwer A. Die EuGH – Rechtsprechung zum europaischen Zivilprozessrecht aus den Jahren 2003 und 2004; in: ZEuP, 4/2005, p. 877.

sutartimi su ES, taip pat pareiškė, kad taikys reglamentą.⁵ Tad šiandien Reglamentas su tam tikrų nuostatų išimtimis taikomas visose ES valstybėse narėse.

Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijoje Bendrija ir jos valstybės narės dalyvavo derybose, po kurių 2007 m. lapkričio 23 d. buvo priimta konvencija dėl tarptautinio vaikų ir kitokių šeimos išlaikymo išmokų išieškojimo ir protokolai dėl išlaikymo prievolės taikytinos teisės. 2011 m. kovo 31 d. ES Taryba priėmė sprendimą (2011/220/ES) dėl minėtos Konvencijos pasirašymo ES vardu. Sprendimo preambulėje numatyta, kad Jungtinė Karalystė ir Airija dalyvauja priimant ir taikant šį sprendimą, o Danija jame nedalyvauja ir todėl jis jai nėra privalomas bei taikomas. Konvencijos 48 straipsnyje sakoma, kad susitariančiųjų valstybių tarpusavio santykiuose konvencija pakeičia 1958 ir 1973 metų konvenciją tiek, kiek jų taikymo sritis tose valstybėse sutampa su šios konvencijos taikymo sritimi. Tad galima konstatuoti, kad 2007 m. lapkričio 23 d. konvencijos priėmimas ir vėlesnis jos įsigaliojimas automatiškai nepanaikino 1958 ir 1973 m. konvencijos galiojimo, o tik įtvirtino vėlesnės konvencijos viršenybės principą. Aptariamas reglamentas niekaip nepaveikė šios konvencijos galiojimo, kadangi ji reglamentuoja atitinkamų sprendimų pripažinimo ir vykdymo procedūras, bet nereglamentuoja tarptautinio teisingumo klausimų.

2009 m. lapkričio 30 d. buvo priimtas ir atitinkamas Tarybos sprendimas dėl prisijungimo prie Hagos protokolo. Šio sprendimo preambulėje akcentuojama, kad jo priėmimo nedalyvavo nei Jungtinė Karalystė, nei Danija, todėl šioms valstybėms jis nėra privalomas ir taikomas. Atsižvelgiant į Bendrijos prisijungimą prie Hagos konvencijos ir Protokolo, reglamente iš esmės buvo atsisakyta savarankiškų kolizinių teisės normų įtvirtinimo, integruojant į jį Protokolo nuostatas. Reglamento preambulės 20 p. numatyta, kad valstybės narėms, kurioms Hagos protokolas privalomas, bus taikomos tame protokole nustatytos išlaikymo prievolių atveju galiojančios įstatymų kolizijos normos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Protokolo kolizinės normos taikomos tik nustatant išlaikymo prievolės taikytiną teisę ir netaikomos nustatant šeimos santykiams, kuriais grindžiamos išlaikymo prievolės, taikytiną teisę (ši sritis reguliuojama nacionalinės tarptautinės privatinės teisės).

REGLAMENTO TAIKymo SRITIS

Reglamento 1 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad šis reglamentas taikomas išlaikymo prievolėms, atsirandančioms iš šeimos santykių, tėvystės ar motinystės, santuokos ar giminystės. Atkreiptinas dėmesys, kad reglamento preambulės 11 p. yra numatyta, jog terminas *išlaikymo prievolės* turi būti aiškinamas autonomiškai.

Kadangi reglamentas pirmiausia skirtas išlaikymo prievolių problematikai spręsti, jame dažniausiai nėra pateikiami kitų sąvokų išaiškinimai. Tai pasakytina ir apie *santuokos* sąvoką. Aiškindami šią sąvoką, turėtume vadovautis sisteminiu jau galiojančių ES teisės aktų aiškinimu. Tad pirmiausia būtina pažvelgti į Briuselio IIa reglamentą ((EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis pripažinimo ir vykdymo). Sąvoka *santuoka* reglamente yra suprantama klasikine reikšme, t. y. kaip skirtingų lyčių asmenų monogaminė sąjunga, įforminta įstatymų nustatyta tvarka. Tokiu būdu pagal reglamentą neformali, nors ir skirtingų lyčių asmenų sąjunga (pvz., konkubinatas), neturinti klasikinės

⁵ Heiss/Born. Europäische Unterhaltsverordnung, Luganer Uebereinkommen; in: www/Beck-online.de.

santuokos bruožų, nėra traktuojama kaip santuoka. Tad ir Lietuvos CK 3.229 str. numatytas partnerystės institutas neturėtų būti traktuojamas kaip santuoka. Kita vertus, pagal reglamentą santuoka taip pat yra pripažįstama neformali vyro ir moters sąjunga, jeigu atitinkamos valstybės teisė traktuoja ją kaip santuoką (pvz., pagal islamo teisę konkliudentiniais veiksmais sudaryta santuoka atitinka reglamente pateiktą santuokos sampratą *ą*).⁶ Įvairaus pobūdžio homoseksualios sąjungos, net ir tuo atveju, jeigu jos sudaromos santuokos forma, nepatenka į šio reglamento reguliavimo sferą.⁷ Taip pat į santuokos teisinių santykių sąvoką nepatenka ir santykiai, kylantys iš registruotos partnerystės ar kitų bendro gyvenimo formų. Išlaikymo prievolės, atsirandančios iš santuokos, apima pareigą teikti išlaikymą. Ši pareiga kyla tarp sutuoktinių, esant galiojančiai santuokai, taip pat esant nustatytai separacijai tarp buvusių sutuoktinių (tiek santuokos nutraukimo, tiek ir jos pripažinimo negaliojančiu atveju).

Kalbant apie *tėvystės, motinystės* sąvoką, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad čia patenka ne tik teisiniai santykiai, kylantys iš biologinės tėvystės / motinystės, bet taip pat ir iš įvaikinimo kylantys teisiniai santykiai.

Kita santykių grupė, patenkanti į reglamento reguliavimo sferą – tai *išlaikymo prievolės, atsirandančios iš šeimos santykių. Šeimos santykių* sąvokos aiškinimas kelia tam tikrų problemų jau vien todėl, kad ji vartojama kartu su *santuokos* sąvoka. Tad akivaizdu, kad pirmajame reglamento straipsnyje vartojamos abi šios sąvokos nėra tapačios. Matyt, neturėtų kilti didesnių diskusijų dėl teiginio, jog reglamente vartojama sąvoka *šeimos santykiai* yra platesnė nei sąvoka *santuoka*. Atskleisti šios sąvokos turinį mums gali padėti jau minėta Hagos konvencija ir jos protokolai. Kalbant apie protokolo taikymo sritį, ji iš esmės yra tapati reglamento taikymo sričiai. Protokolo 1 straipsnyje sakoma, kad jame nustatoma teisė taikytina išlaikymo prievolėms, kylantioms iš šeimos santykių, tėvystės ar motinystės, santuokos ar giminystės, įskaitant išlaikymo prievolę vaiko atžvilgiu, nepaisant tėvų šeiminės padėties. Kaip matyti, taikymo srities įvardijimas mums nesuteikia jokio papildomo aiškumo.

Hagos konvencijos 2 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad ji taikoma tik išlaikymo prievolėms, kylantioms tarp tėvų ir vaikų bei sutuoktinių tarpusavio išlaikymui. To paties straipsnio 3 dalyje numatyta susitariančiosios valstybės teisė išplėsti visos ar dalies konvencijos taikymo sritį ir į ją įtraukti bet kokias išlaikymo prievoles, kylančias iš šeimos santykių, tėvystės ar motinystės, santuokos ar giminystės. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Europos Sąjungos Tarybos 2011 m. birželio 9 d. sprendimo dėl prisijungimo prie Hagos konvencijos preambulės 7 p. yra numatyta, kas ES pasinaudoja galimybe išplėsti konvencijos taikymo sritį. Akivaizdu, kad ir šios nuostatos mums nepateikia visiško aiškumo, bet akivaizdžiai parodo, kad šeimos santykių sąvoka yra platesnė nei santuokos sąvoka.

Protokolo 3 straipsnyje įtvirtinta bendro pobūdžio taisyklė, kad išlaikymo prievoles reglamentuoja paskutinės nuolatinės kreditoriaus gyvenamosios vietos valstybės teisė. Išimtis iš šio principo numatyta protokolo 4 straipsnio 3 dalyje. Joje sakoma, kad jeigu kreditorius kreipėsi į valstybės narės, kurioje yra nuolatinė skolininko gyvenamoji vieta, kompetentingą instituciją, taikoma teismo vietos teisė. Tačiau jei kreditorius neturi galimybės gauti iš skolininko išlaikymo išmokų taikant minėtą teisę, taikoma nuolatinės kreditoriaus gyvenamosios vietos valstybės teisė. Be to, protokolo 7 straipsnyje yra numatyta kreditoriaus ir skolininko teisė susitarti dėl taikomos teisės. Analizuojant taisykles dėl taikytinos teisės, tampa aišku, jog tai, ar kreditoriui priklauso išlaikymas, bus sprendžiama vadovaujantis išimtinai kurios nors valstybės nacionaline teise, o ne

⁶ Nekrošius V. Europos Sąjungos civilinio proceso teisė. 2009 Vilnius, Justitia, p. 80.

⁷ Rauscher T. Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht. 2010 Muenchen, p. 460.

Europos Sąjungos teise. Reglamento preambulės 21 p. taip pat numatyta, kad šeimos santykiams nustatyti yra taikoma valstybių narių nacionalinė teisė.

Tad apibendrinant anksčiau pateiktus argumentus, galima būtų daryti išvadą, kad nepaisydamas to, ar iš šeimos teisinių santykių kyla ar ne kyla konkretus reikalavimas dėl išlaikymo, bylą nagrinėjantis teismas spręš vadovaudamasis konkrečios valstybės nacionaline teise ir joje įtvirtinta šeimos teisinių santykių samprata. Kita vertus, iš protokolo akivaizdu, kad jeigu, pavyzdžiui, pagal skolininko gyvenamosios vietos valstybės teisę konkretus reikalavimas dėl išlaikymo nėra laikomas kylančiu iš šeimos santykių, o pagal kreditoriaus gyvenamosios vietos teisę jis tokiu laikomas, teismas reikalavimą turėtų pripažinti kaip kylantį iš šeimos teisinių santykių. Tad reikia pripažinti, kad į reglamento taikymo sferą patenka ir reikalavimai dėl išlaikymo, kylantys iš tos pačios lyties asmenų santuokos ar partnerystės ir skirtingos lyties asmenų formalizuotos partnerystės bei kitų šeimos formų, kurios yra pripažįstamos atitinkamoje valstybėje narėje, kurios teisę konkrečioje byloje turi taikyti byląnagrinėjantis teismas.⁸

Giminystės teisiniai santykiai. Pagal reglamentą giminystės teisiniai santykiai turėtų būti suprantami plačiai. Čia patenka tiek tiesioginės, tiek ir šalutinės eilės giminaičiai, kiek atitinkamos nacionalinės teisės sistemos suteikia jiems teisę reikalauti išlaikymo dėl vienokių ar kitokių priežasčių. Į šią sąvoką taip pat patenka reikalavimai dėl išlaikymo priteisimo, kylantys iš santykių tarp vaikų ir tėvų, santykiai dėl vaikų išlaikymo, neatsižvelgiant į tai, ar tėvai yra sudarę santuoką, ar ji nutraukta, ar apskritai santuoka nebuvo įregistruota. Taigi, kalbant apie teisinius giminystės santykius, reglamente akcentuojama kraujo giminystė.

Išlaikymo prievolės. Nei reglamente, nei Hagos konvencijoje, nei jos protokole nepateikta „išlaikymo prievolių“ samprata. Aiškindami šią sąvoką, pirmiausia turėtume vadovautis šios sąvokos, kuri iki reglamento priėmimo buvo įtvirtinta Briuselio I reglamente, autonominiu išaiškinimu. Remiantis Briuselio I reglamento 5 str. 2 d., išlaikymu buvo pripažįstami tiek atvejai, kai yra mokama tam tikra bendra pinigų suma (neatsižvelgiant į tai, ar ji mokama periodinėmis išmokomis, ar viena suma), tiek ir tie atvejai, kai asmeniui perduodama nuosavybės teisė į daiktus. Be to, visiškai nesvarbu, ar pareiga mokėti išlaikymą yra sutartinė ar deliktinė.⁹ Apskritai ši sąvoka turėjo būti aiškinama maksimaliai plačiai. Esminę reikšmę šiuo atveju turėjo atliekamo mokėjimo (plačiaja prasme) funkcija – pareiga, kylanti iš šeimos teisinių santykių, skirta tam, kad suteiktų teisę turinčiam asmeniui išlaikymą (bet ne turtinio pobūdžio atsiskaitymai tarp sutuoktinių). Taigi pareiga teikti išlaikymą skolininkui turi kilti iš šeimos teisinių santykių plačiaja šio žodžio reikšme (kaip jau minėta, čia patenka ir santuoka, ir giminystė, ir kitos valstybės pripažįstamos šeimos formos).

Reglamentas nebus taikomas tais atvejais, kai pareiga teikti išlaikymą yra deliktinio pobūdžio arba ši pareiga tenka trečiajam asmeniui, kuris nėra šeimos narys.¹⁰ Viešųjų institucijų turimi regresio reikalavimai išlaikymą teikti privalančiam asmeniui, pagal jau minėtą ESTT sprendimą, neturėtų patekti į išlaikymo reglamento taikymo sferą, kadangi šie reikalavimai negali būti aiškinami kaip atitinkantys reglamento 1 straipsnio 1 dalies reikalavimus, t. y. kaip kylantys iš šeimos santykių, tėvystės ar motinystės, santuokos ar giminystės. Tačiau reglamente esantis reguliavimas pasikeitė palyginti su reguliavimu, buvusiu Briuselio I reglamente. Reglamento 64 straipsnio 3 dalyje taip pat numatyta galimybė pateikti ieškinį teisme dėl šio subjekto išmokėtų išmokų priteisimo iš asmens, privalėjusio mokėti išlaikymą. Tad skirtingai nuo Briuselio I

⁸ Heiss/Born. cit. op, p. 2. Rauscher T. cit. op., p. 461.

⁹ Nagel H. Gottwald P. Internationales Zivilprozessrecht. Koeln 2002, p. 103.

¹⁰ Rauscher T. cit. op., p. 469.

reglamento 5 straipsnio 2 punkto, kuriame toks viešosios institucijos regresinis reikalavimas buvo traktuojamas kaip civilinis, bet nepagrindė alternatyvaus teisingumo,¹¹ naujajame reglamente viešoji institucija jau įvardijama kaip galima savarankiška „išlaikymo“ proceso dalyvė. Naujausia Europos valstybių teismų praktika pripažįsta „viešųjų institucijų“ teisę regresinį reikalavimą dėl išlaikymo priteisimo pirminiam skolininkui pareikšti ne tik skolininko, bet ir pirminio kreditoriaus įprastinės gyvenamosios vietos teisme.¹² Reikalavimu dėl išlaikymo priteisimo taip pat bus laikomas atvejis, kai „viešoji institucija“ savo regresinio reikalavimo teisę skolininkui perleis pirminiam kreditoriui.¹³

Aptariant reglamento taikymą pagal teritoriją, 1 straipsnio 2 dalyje sakoma, kad šiame reglamente „valstybė narė“ – visos valstybės narės, kurioms taikomas šis reglamentas. Šiuo požiūriu specifinės šalys galėtų būti Jungtinė Karalystė, Airija ir Danija. Tiek Jungtinė Karalystė, tiek ir Airija yra pareiškusios, kad taikys šį reglamentą. Danijos Karalystė su Bendrija 2006 m. birželio 12 d. sudarė susitarimą dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo. Susitarime numatyta, kad Danija įgyvendins reglamento turinį tiek, kiek reglamentu iš dalies keičiamas Reglamentas EB Nr. 44/2001. Tai reiškia, kad Bendrijos ir Danijos santykiams bus taikomos reglamento EB Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje nuostatos, išskyrus III ir VII skyrių nuostatas. Reglamento IX skyriaus nuostatos taikomos tik tiek, kiek jos susijusios su jurisdikcija, teismo sprendimų pripažinimu ir vykdymu, taip pat teise kreipti į teismą.¹⁴

Atsižvelgiant į tai, kad nei Jungtinė Karalystė, nei Danija nedalyvavo priimant Hagos konvencijos protokolą, šioms valstybėms reglamentas yra taikomas skirtinga apimtimi palyginti su kitomis valstybėmis narėmis.

TEISINGUMAS

Jurisdikcijos klausimus reguliuoja antrasis reglamento skyrius. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad čia iš esmės yra reguliuojami tiek tarptautinio, tiek ir teritorinio teisingumo klausimai tarptautinį pobūdį turinčiose bylose dėl išlaikymo.¹⁵ Reglamente įtvirtintos teisingumo taisyklės turi prioritetą prieš atitinkamas valstybių narių nacionalinės teisės taisykles. Nacionalinei teisei paliekamas spręsti klausimas, ar reikalavimus dėl išlaikymo nagrinės bendrosios kompetencijos ar specializuoti ir kokios grandies pirmosios instancijos (jeigu valstybėje narėje yra kelių grandžių pirmosios instancijos teismų sistema, kaip, pavyzdžiui, Lietuvoje, Lenkijoje, Vokietijoje ir pan.) teismai. Reglamento 2 straipsnio 2 dalyje yra pateikiama *teismo* sąvoka. Ji apima ir valstybių narių administracines institucijas, turinčias kompetenciją išlaikymo prievolių srityje, jeigu tokios institucijos suteikia nešališkumo ir šalių teisės būti išklaustoms garantijų ir jeigu jų sprendimai pagal valstybės narės, kurioje jos yra įsteigtos, teisę gali būti apskūsti teisminei institucijai arba jos peržiūrėti, arba turi tokią pačią galią bei poveikį kaip ir teisminės institucijos sprendimas tuo pačiu klausimu (Lietuvoje tokių kvaziteisminių

¹¹ Nekrošius V. cit. op., p. 38.

¹² IPRax 2014, Heft 3, p. 254

¹³ IPRax, Heft 3, p. 281.

¹⁴ OL L 149, 2009 6 12, p. 80.

¹⁵ Heiss/Born. cit. op., s. 4.

institucijų išlaikymo srityje nėra. Reglamento X priede yra numatyta, kad tokios institucijos yra: Suomijoje – socialinės apsaugos taryba (*Sosiaalilautakunta*); Švedijoje – Vykdomoji institucija (*Kronofogdemyndigheten*); Anglijoje, Velse ir Škotijoje – Vaikų išlaikymo ir sprendimų vykdymo komisija (*Child Maintenance and Enforcement Commission CMEC*); Šiaurės Airijoje – Šiaurės Airijos socialinės raidos departamentas (*Department of Social Development Northern Ireland DSDNI*).¹⁶ Reglamente turimi galvoje teismui pareikšti reikalavimai dėl išlaikymo priteisimo, kylantys iš šeimos, santuokos, tėvystės / motinystės arba giminytės teisinių santykių.

Reglamento 3 straipsnyje yra įtvirtintos bendrosios tarptautinio teisingumo taisyklės. Šio straipsnio a ir b punktuose numatyta, kad ieškinyi gali būti paduodamas tiek atsakovo, tiek ir ieškovo įprastinės gyvenamosios vietos valstybėje narės teisme. Akivaizdu, jog sąvoka *įprastinė gyvenamoji vieta* nėra tapati sąvokai *gyvenamoji vieta*. Reglamente nepateikia šios sąvokos apibrėžimo. Kita vertus, kadangi ši sąvoka jau vartojama Briuselio IIa reglamente, galima teigti, kad šios sąvokos turėtų būti aiškinamos panašiai. Tad pagal Briuselio IIa reglamentą, skirtingai nuo gyvenamosios vietos sąvokos, įprastinė gyvenamoji vieta apibūdina tam tikrą faktiškai susiklosčiusią situaciją. Doktrinoje pripažįstama, kad asmens registracijos buvimas nėra privaloma sąlyga nei nuolatinei gyvenamajai vietai patvirtinti, nei jai paneigti. Lygiai taip pat neturėtų būti pripažįstama, kad nuolatine asmens gyvenamoji vieta yra konkrečioje valstybėje, kai joje jis būdamas trumpą laiką padarė nusikaltimą ir atlieka bausmę.¹⁷ Kita vertus, teigiama, jog esminiai bruožai, apibūdinantys nuolatinę asmens gyvenamąją vietą, yra tai, kad asmuo ją traktuoja kaip centrinę savo asmeninių, socialinių ir ekonominių interesų buvimo vietą.¹⁸

Būtina skirti įprastinę gyvenamąją vietą nuo laikinosios. Doktrinoje pripažįstama, kad esminiai šių dviejų kategorijų skiriamieji bruožai turėtų būti asmens buvimo laikas ir socialinė integracija.¹⁹ Tarkime, įprastinė sutuoktinio gyvenamoji vieta yra ne toje valstybėje, į kurią jis yra išvykęs laikinam darbui, bet toje, į kurią planuoja grįžti, išskyrus atvejus, kai buvimas toje kitoje valstybėje jau paliko socialinės integracijos pasekmių.²⁰

Kalbant apie įprastinės gyvenamosios vietos kriterijų, atkreiptinas dėmesys taip pat ir į tai, kad sutuoktiniai, turintys skirtingų valstybių pilietybę, gali kreiptis į ne jų pilietybės valstybės teismus, jeigu jie toje valstybėje prieš grįždami į savo pilietybių valstybes kartu gyvena.²¹ Žvelgiant į sprendimų dėl išlaikymo priteisimo pripažinimą ir vykdymą, būta ir gana specifinių atvejų. Pavyzdžiui, Niurnbergo aukštesnysis žemės teismas pasisakė dėl dviejų Lenkijos apylinkės teismo sprendimų, kuriais atsakovui tėvui buvo priteista mokėti išlaikymą savo vaikams. Šie sprendimai buvo priimti santuokos nutraukimo procese. Pirmasis sprendimas reguliavo vaiko išlaikymą santuokos nutraukimo proceso metu, o antrasis – jau po santuokos nutraukimo. Proceso ypatumas buvo tas, kad atsakovo gyvenamoji vieta buvo Paragvajuje. Abu sprendimai Vokietijoje buvo pripažinti ir leisti vykdyti motyvuojant tuo, kad atsakovas

¹⁶ OL L 293, 2011 11 11, p. 24–25.

¹⁷ Geimer R. Schuetze R. *Europaeisches Zivilverfahrensrecht: Kommentar*. 2 Auflage. Muenchen, 2004, p. 786.

¹⁸ Ten pat, p. 787.

¹⁹ Heiss/Born. cit. op., p. 2.

²⁰ Ten pat.

²¹ Rauscher T. *Gerichtsstandsvereinbarungen in Unterhaltssachen mit Auslandsberuehrung*; FamFR 2013 Heft 25; in: www/beck-online.de, p. 2.

Vokietijoje turėjo teisę į atitinkamas išmokas, kurios buvo numatytos valstybės tarnybos įstatymais.²²

Teisė pasirinkti vieną iš ieškinio pareiškimo galimybių priklauso išimtinai ieškovui, tad šia prasme abi šios galimybės yra alternatyvios ir viena kitos atžvilgiu lygiavertės.²³ Vadovaujantis reglamento 2 straipsnio 10–11 punktais, *kreditoriumi* reglamente laikomas fizinis asmuo, kuriam priklauso išlaikymas, arba kuris mano, kad jis jam priklauso. Atitinkamai *skolininku* laikomas kiekvienas fizinis asmuo, kuris privalo arba tariamai privalo mokėti išlaikymą.

3 straipsnio c ir d punktuose įtvirtintos teisingumo taisyklės jau yra specialaus pobūdžio ir pirmiausia skirtos proceso koncentruotumui užtikrinti. Šiuose punktuose numatyta galimybė tais atvejais, kai pagrindinis reikalavimas yra susijęs su asmenų statusu arba tėvų pareigomis, taip pat šalutiniame procese spręsti ir reikalavimą dėl išlaikymo. Ši taisyklė netaikoma, jeigu reikalavimas dėl asmens statuso ar tėvų pareigomis yra grindžiamas išimtinai asmens pilietybe. Kalbant apie tėvų pareigų sąvoką, atkreiptinas dėmesys į tai, kad ji įtvirtinta Briuselio IIa reglamente. Jo 2 straipsnio 7 p. numatyta, kad „tėvų pareigos“ – tai visos teisės ir pareigos, susijusios su vaiko asmeniu ar turtu, suteikiamos fiziniam ar juridiniam asmeniui teismo sprendimu, įstatymų nustatyta tvarka ar juridinę galią turinčiu susitarimu. Būtina pabrėžti, kad šalutinį reikalavimą dėl išlaikymo priteisimo turi pareikšti pagrindinis ieškovas, o ne koks nors trečiasis asmuo.²⁴

Visos 3 straipsnyje įvardytos keturios teisingumo taisyklės yra alternatyvios viena kitai, o jų išvardijimo eiliškumas neturi jokios reikšmės ir nereiškia jų nelygiavertiškumo. Šiame straipsnyje sureguliuoti ne tik tarptautinio, bet ir teritorinio teisingumo klausimai (pvz., pasakymas *įprastinė kreditoriaus gyvenamoji vieta* reiškia ne tik valstybę narę, bet ir konkrečią teritoriją joje). Kaip jau buvo minėta, visais atvejais pasirinkimo teisė priklauso ieškovui. Tokios alternatyvos suteikia šaliai galimybę naudotis *forum shopping* ir pasinaudoti 2007 m. Hagos konvencijos protokolo (įtvirtinančio taikytiną teisę) teikiamomis galimybėmis.

Kadangi reglamente nėra numatyta, kada reikia įrodyti teisingumo egzistavimo sąlygas, būtų logiška vadovautis Briuselio I reglamente įtvirtintomis taisyklėmis. Tad sąlygos teisingumui pagrįsti turėtų egzistuoti jau kreipimosi į teismą momentu. Vėlesnis įprastinės gyvenamosios vietos pasikeitimas vykstančiam procesui neturėtų turėti jokios įtakos.

SUTARTINIS TEISINGUMAS

Reglamento 4 straipsnyje įtvirtintos sutartinio teisingumo taisyklės yra žymiai griežtesnės palyginti su tomis, kurios išlaikymo reikalavimams galiojo vadovaujantis Briuselio Ia reglamento 25 straipsnio nuostatomis. Akivaizdu, kad naujasis reguliavimas neleidžia šalims visiškai laisvai susitarti dėl bet kurios valstybės narės teismo kompetencijos nagrinėti dėl išlaikymo kilusį ginčą. Be to, susitarimui keliami ir griežtesni formos reikalavimai, nes pripažįstamas tik rašytinis susitarimas. Susitarimai dėl teisingumo gali būti numatyti tiek vedybinėje sutartyje, tiek sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasekmių, tiek ir susitarimuose dėl išlaikymo. Pagaliau šalims

²² Marianne Andrae. Vollstreckung einer polnischen Unterhaltsentscheidung gegeneüber einem in Paraguay lebender Schuldner; IPRax 3/2016, p. 243.

²³ IPRax 2014, Heft 3, p. 281.

²⁴ Rauscher T. cit. op., p. 492.

niekas nedraudžia tiesiog susitarti dėl teismo, kuris nagrinės ginčą jau po faktinio ginčo kilimo. Rašytinės formos reikalavimas susitarimui įtvirtintas reglamento 4 straipsnio 2 dalyje; joje taip pat sakoma, kad visi elektroninėmis priemonėmis perduoti pranešimai, kuriais galima aiškiai nustatyti susitarimo buvimą, laikomi lygiaverčiais rašytiniam susitarimui (ar priemonės yra pakankamos, turėtų konstatuoti bylą nagrinėjantis teismas. Bet kokių atveju pakankamomis turėtų būti pripažįstamos priemonės, kurios teismui suteikia pakankamai pagrįstų prielaidų dėl susitarimo turinio ir dėl jį sudariusių asmenų tapatumo. Šiuo atveju pirmiausia turimas galvoje elektroninis paštas, taip pat įvairių internete prieinamų ofertų priėmimas užpildant atitinkamą anketą ar paspaudžiant nurodytą vietą. Vienintelė sąlyga nurodytiems būdams yra tai, kad šie įrašai būtų pastovūs. Tokiais jie yra laikomi, jeigu egzistuoja jų atspausdinimo arba išsaugojimo laikmoje galimybė. Elektroninis parašas nėra privaloma sąlyga).²⁵

Aiškinantis kitus rašytinei formai keliamus reikalavimus, galima vadovautis Briuselio I reglamento 23 straipsnio 1 dalies a punkto aiškinimu: laikoma, kad susitarimas yra rašytinis, jeigu sutartyje tiesiogiai yra įtvirtintas susitarimas dėl ginčo teisingumo arba yra nukreipiama į standartines sutarties sąlygas (tačiau nepakanka vien šių sąlygų pridėjimo prie sutarties ar jų atspausdinimo kitoje sutarties pusėje. Sutartyje turi būti aiški nuoroda į tai, kad standartinės sutarties sąlygos yra sutarties dalis), kuriose toks susitarimas yra. Susitarimas neprivalo būti abiejų šalių pasirašytas ir surašytas ta pačia kalba.²⁶ Tad susitarimas nebūtinai turi būti įtvirtintas viename rašytiniame dokumente – užteks to, kad šalys tiesiog apsiukeis rašytiniais pranešimais. Esminis momentas tas, kad būtų aiškiai matyti šalių išreikšta valia dėl teisingumo. Rašytinei taip pat yra prilyginama ir elektroninė susitarimo forma arba susitarimo perdavimas elektroniniu būdu. Susitarimu dėl teisingumo šalys gali susitarti tik dėl tarptautinio bylos teisingumo, bet ne dėl to, koks sutartos valstybės teismas nagrinės kilusį ginčą sutartos valstybės nacionalinei teisei. Šalys dar gali susitarti tiek dėl tarptautinio, tiek ir dėl teritorinio bylos teisingumo (sutariant dėl teritorinio bylos teisingumo, turėtų būti atsižvelgiama į funkcinio teisingumo taisyklės, t. y. į tai, kokios grandies teismai sutartoje valstybėje yra pirmosios instancijos teismai). Svarbu taip pat ir tai, kad susitarimas turi būti sudarytas abiem šalims suprantama kalba.

Analizuojant susitarimų dėl teismų jurisdikcijos ribojimus, galima būtų skirti tris pagrindines jų sritis:

- a) susitarti galima tik dėl valstybių narių teismų kompetencijos;
- b) ribojimais siekiama užtikrinti, kad su bylą nagrinėjančiu teismu būtų susijusi bent viena iš ginčo šalių;
- c) ribojimais siekiama maksimaliai apsaugoti išlaikymo reikalingo asmens teises ir teisėtus interesus (4 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad susitarimai negalimi, kai reikalaujama priteisti išlaikymą jaunesniam nei 18 metų vaikui).

Susitarime dėl teisingumo neturi būti nurodytas vienas reglamento 4 straipsnyje įvardytų teisingumo pasirinkimo kriterijų. Pakanka to, kad, vadovaujantis susitarimu ir kreipiantis į teismą, kreipimosi momentu būtų tenkinamas nors vienas iš kriterijų, kurie yra lygiaverčiai ir alternatyvūs vienas kitam,. Detaliau panagrinėsime 4 straipsnyje įvardytus kriterijus.

Vienos iš šalių įprastinė gyvenamoji vieta. Reglamento 4 straipsnio 1 dalies a punkte sakoma, kad šalys gali susitarti, jog jų ginčą dėl išlaikymo nagrinės valstybės narės, kurioje yra vienos iš šalių įprastinė gyvenamoji vieta, teismas ar teismai. Įprastinės gyvenamosios vietos

²⁵ Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy / pod red. A. Wrubla. Zakamycze, 2005, p. 546.

²⁶ Nagel H. Gottwald P. cit. op., p. 133.

sąvoka jau buvo aptarta anksčiau. Pripažįstama, kad įprastinės gyvenamosios vietos kriterijus bus realizuotas tiek tuo atveju, kai susitariama dėl teismų kompetencijos, kurie buvo šalies įprastinės gyvenamosios vietos teismai sutarties sudarymo, tiek ir kreipimosi į teismą momentu. Jeigu tarp sutarties sudarymo ir kreipimosi į teismą momento pasikeitė šalies gyvenamoji vieta, kompetenciją įgis tiek buvusios, tiek ir naujos įprastinės gyvenamosios vietos valstybės narės teismai.²⁷

Vienos iš šalių pilietybė. Jau minėto straipsnio b punkte sakoma, kad šalys gali susitarti, kad jų ginčą dėl išlaikymo nagrinės valstybės narės, kurios pilietybę turi viena iš šalių, teismai ar teismai (atkreiptinas dėmesys, kad, kalbant apie Jungtinę Karalystę ir Airiją, pilietybės sąvoka keičiama į domicilės kategoriją).²⁸ Jeigu šalis turi dvigubą pilietybę, tokiu atveju ji gali naudotis bet kurios valstybės, kurios pilietis ji yra, teismų paslaugomis.

Sutuoktiniai arba buvę sutuoktiniai. 4 straipsnio 1 dalies c punkte sakoma, kad sutuoktinių ar buvusių sutuoktinių ginčų dėl išlaikymo prievolių atveju:

i) teismas, turintis jurisdikciją nagrinėti su santuoka susijusius tų šalių ginčus, arba

ii) valstybės narės, kuri ne trumpiau kaip vienus metus buvo sutuoktinių paskutinės bendros įprastinės gyvenamosios vietos valstybė, teismai ar teismai.

Aiškinant nurodytas alternatyvas, kyla natūralus klausimas: ar c punkto nuostatas reikėtų aiškinti siauriau, t. y. kaip numatantį sutuoktiniams arba buvusiems sutuoktiniams pasinaudoti tik c punkte numatytais galimybėmis, ar vis dėlto šiame punkte numatytos galimybės turėtų būti aiškinamos kaip papildomos šalia a ir b punktuose numatytų galimybių? Kadangi pirmoje dalyje nurodytos galimybės yra išvardytos kaip lygiavertės, o tekste nėra jokių apribojimų dėl a ir b punktų taikymo c punkto atžvilgiu, būtume labiau linkę teigti, jog reikėtų vadovautis platesnio aiškinimo taisykle. Tai reiškia, kad c punktą turėtume traktuoti kaip sutuoktiniams ar buvusiems sutuoktiniams suteikiamą papildomą galimybę šalia jau nurodytų a ir b punktuose. Toks liberalus požiūris galėtų būti grindžiamas ir tuo, kad išlaikymo santykiai tarp sutuoktinių ar buvusių sutuoktinių neabejotinai yra antri pagal svarbumą po vaiko išlaikymo santykių.

Kalbant apie galimybę sutuoktiniams ar buvusiems sutuoktiniams susitarti, kad jų ginčą dėl išlaikymo nagrinės teismai, turintis jurisdikciją nagrinėti su santuoka susijusius tų šalių ginčus, pasakytina, kad turimi galvoje tiek valstybių narių teismai, kurie buvo kompetentingi nagrinėti su santuoka susijusius ginčus sutarties sudarymo metu, tiek ir teismai, kurie tokią kompetenciją įgijo kreipimosi į teismą metu. Kitoje alternatyvoje numatyta galimybė susitarti dėl paskutinės sutuoktinių bendrosios įprastinės gyvenamosios vietos valstybės narės teismų kompetencijos nagrinėti jų dėl išlaikymo kylantį ginčą. Šiuo atveju nėra reikalaujama, kad įprastinė abiejų sutuoktinių gyvenamoji vieta reikalaujamas metus būtų ta pati bendra gyvenamoji vieta. Svarbu, kad įprastinė abiejų sutuoktinių gyvenamoji vieta būtų toje pačioje valstybėje narėje (nebūtina, kad tai būtų net tas pats teismai arba net ir federacijos subjektas, kai kalbama apie federacines valstybes).

Reikalaujamas vienu metų laikotarpis turi būti skaičiuojamas nepertraukiamai, t. y. vieni metai turi būti suvokiami kaip vientisas ir nuoseklus laiko tarpas (skaičiavimo nenutraukia atostogos ir kitokie trumpalaikiai laikini išvykimai tarnybos ir pan. reikalais). Tad negalima susumuoti atskirų laikotarpių. Svarbu, kad paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybė – tai viena iš valstybių narių pagal šį reglamentą, kurioje ne trumpiau kaip vienus metus (iki

²⁷ Rauscher T. cit. op., p. 317.

²⁸ Plačiau apie domicilės sąvoką žr. Nekrošius V. Europos Sąjungos civilinio proceso teisė, Vilnius 2009, p. 85–86.

susitarimo sudarymo arba kreipimosi į teismą dieną) buvo paskutinė įprastinė sutuoktinių gyvenamoji vieta. Būtina akcentuoti, kad minima ne šiaip paskutinė bendra įprastinė sutuoktinių gyvenamoji vieta, o ta, kurioje sutuoktiniai gyveno ne trumpiau kaip vienus metus. Be to, atsižvelgiant į tai, kad šioje sąlygoje minimi išimtinai tik sutuoktiniai (skirtingai nuo pirmosios alternatyvos, kurioje minimi ir buvę sutuoktiniai), galima daryti išvadą, kad vienu metų terminas turi būti skaičiuojamas tuo laikotarpiu, kai šalių santuoka dar nebuvo nutraukta (į šį terminą taip pat turėtų būti įtraukiamas ir formalizuotos separacijos laikotarpis ir laikotarpis, kai sutuoktiniai faktiškai kartu negyveno, bet jų santuoka formaliai nebuvo nutraukta).

Susitarimų ribojimai siekiant apsaugoti asmenų iki 18 metų interesus. Aptariamojo straipsnio trečiojoje dalyje yra numatyta, kad visas straipsnis (t. y. sąlygos, numatančios galimybę šalims susitarti dėl teisingumo) nėra taikomas ginčams dėl jaunesnių nei 18 metų vaikų išlaikymo prievolių. Tai reiškia imperatyvų draudimą susitarti dėl teisingumo ginčo, kurio dalyku yra išlaikymo priteisimas vaikui. Draudimas yra absoliutus ir galioja neatsižvelgiant į tai, kas sudaro susitarimą. Draudimo nesilaikymas daro susitarimą negaliojantį. Negaliojančiu toks susitarimas bus pripažįstamas ir tuo atveju, jeigu į teismą dėl išlaikymo bus kreiptasi tik po to, kai vaikas sukaks 18 metų, bet ginčo objektu bus išlaikymo iki vaiko 18 metų priteisimas. Kita vertus, galiojančiu turėtų būti laikomas toks susitarimas, kuris sudaromas vaikui dar neturint 18 metų, bet yra susijęs su išlaikymo prievolėmis, kurių šalims atsiranda po to, kai vaikui sukaks 18 metų. Galiojančiu taip pat turėtų būti pripažįstamas susitarimas, kuriuo susitariama dėl ginčų, dėl išlaikymo nepilnamečiui priteisimo, teisingumo, jeigu toks susitarimas tarp šalių buvo sudarytas, kai asmeniui, kuriam priklauso išlaikymas, jau buvo suėję 18 metų. Šį teiginį galima būtų pagrįsti tuo, kad, vaikui sukakus 18 metų, išnyksta jo, kaip nepilnamečio, interesų papildomos apsaugos būtinybė. Draudimas taip pat nėra taikomas ir vaikų, kuriems išlaikymas priklauso ir suėjęs 18 metų, išlaikymo prievolių atžvilgiu (pvz., LR CK 3. 194 straipsnio trečiojoje dalyje numatyta, kad išlaikymą teismas priteisia, kol vaikas sulauks pilnametystės, išskyrus atvejus, kai vaikas yra nedarbingas dėl invalidumo, kuris nustatytas jam nepilnamečiui, arba kai vaikui būtina parama, jis mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresnis negu 24 metų).

Atsižvelgiant į įtvirtintą draudimą, darytina išvada, kad ginčo, kurio dalyku yra išlaikymo vaikui iki 18 metų priteisimas, teisingumas gali būti pagrindžiamas išimtinai tik reglamente įtvirtintomis teisingumo taisyklėmis (3, 5, 6, 7 straipsniai).

Aptariamojo straipsnio pirmojoje dalyje taip pat įtvirtinama taisyklė, kad jei šalys nesusitaria kitaip, susitarimu suteikta jurisdikcija yra išimtinė. Tai reiškia, kad teismai, dėl kurių jurisdikcijos šalys susitarė, įgyja išimtinę teisę nagrinėti ginčą. Atitinkamai nuo susitarimo sudarymo momento visi teismai, kurie iki tol, vadovaujantis reglamentu, buvo kompetentingi nagrinėti ginčą, dėl kurio teisingumo šalys susitarė, praranda tokią savo kompetenciją. Kaip matyti iš formuluotės, šalys gali susitarti ir dėl kitokio savo susitarimo dėl teisingumo poveikio.

TEISINGUMAS, GRINDŽIAMAS ŠALIES ĮSITRAUKIMU Į GINČĄ

Reglamento 5 straipsnyje numatyta, kad be jurisdikcijos, kylančios iš kitų šio reglamento nuostatų, jurisdikciją turi valstybės narės teismas, kurio procese dalyvauja atsakovas. Ši taisyklė netaikoma, jei procese dalyvaujama siekiant užginčyti jurisdikciją. Ši taisyklė iš esmės yra

analogiška įtirtintai Briuselio Ia reglamento 26 straipsnyje. Tad ir aiškinant pagrindines sąvokas, galima remtis Briuselio Ia reglamento 26 straipsnio aiškinimais. Tiesa, aiškinant aptariamąjį straipsnį, būtina atsižvelgti į reglamento taikymo specifiką. Atsižvelgiant į tai, kad 5 straipsnyje iš esmės įtvirtinama susitarimo dėl teisingumo sudarymo konkludentiniais veiksmais galimybė, jis negali būti taikomas 4 straipsnio 3 dalyje nurodytų asmenų atžvilgiu (draudimas susitarti dėl teisingumo, kai ginčijamasi dėl jaunesnių nei 18 metų vaikų išlaikymo).

Kaip matyti, reglamento 5 straipsnis turėtų būti taikomas tais atvejais, kai ieškinys pareiškiamas valstybės narės teisme, kuriam vadovaujantis reglamentu byla nėra teisinga. 5 straipsnio taikymo pasekmė – neteisingos bylos tapimas teisinga teismui, kuriam paduotas ieškinys dėl išlaikymo priteisimo.

Kita labai svarbi teismo kompetenciją nagrinėti bylą pagrindžianti aplinkybė yra „atsakovo įsitraukimas į bylos nagrinėjimą“. Kaip ir Briuselio Ia reglamento 26 straipsnio atveju, paprastai „atsakovo įsitraukimas į bylos nagrinėjimą“ turėtų būti aiškinamas kaip jo gynimasis nuo pareikšto ieškinio teisme raštu arba žodžiu, neatsižvelgiant į tai, ar pateikiami materialinio, ar procesinio teisinio pobūdžio atsikirtimai. Nėra pripažįstama, jog atsakovas įsitraukė į bylos nagrinėjimą, jeigu jis tik pareiškė pasirengimą gintis nuo pareikšto ieškinio.

Straipsnis numato vieną išimtį, kai numatyta taisyklė, pagrindžianti teismo kompetenciją nagrinėti bylą dėl to, kad atsakovas įsitraukė į jos nagrinėjimą, negali būti taikoma, t. y. kai atsakovo atsikirtimas į pareikštą ieškinį grindžiamas tuo, jog byla nėra teisinga šiam teismui. ES valstybių narių teismų praktikoje pripažįstama, jog ypač svarbu, kad atsakovo prieštaravimas dėl bylos neteisingumo teismui būtų pareikštas jau pasirengimo teismui nagrinėjimui etape, pateikiant pirmąjį atsiliepimą į ieškovo pareikštą ieškinį teisme. Vėlesnis tokio pobūdžio argumentas, jeigu jis galėjo būti pateiktas anksčiau, nereiškia, kad atsakovas neįsitraukė į bylos nagrinėjimą.

TEISINGUMAS ŠALIŲ PILIETYBĖS TEISME

Reglamento 6 straipsnyje nustatoma, kad jei pagal 3, 4 ir 5 straipsnius jurisdikcijos neturi joks valstybės narės teismas ir pagal Lugano konvenciją jurisdikcijos neturi joks valstybės, kuri yra tos konvencijos šalis ir nėra valstybė narė, teismas, tai jurisdikciją turi valstybės narės, kurios piliečiai yra abi šalys, teismai. Šis ir 7 reglamento straipsnis iš esmės suformuoja baigtą išlaikymo bylų teisingumo sistemą. Aptariamame straipsnyje šalia įprastinės šalių gyvenamosios vietos ir sutartinio teisingumo kriterijų papildomai įtraukiamas abiejų ginčo šalių pilietybės kriterijus; jis yra papildomas lyginant su prieš tai minėtais. Tai reiškia, kad ieškinys gali būti paduodamas valstybės narės, kurios pilietybę (Jungtinėje Karalystėje ir Airijoje pilietybė pakeičiama domicilės kategorija) turi abi šalys, teismui tik tokiu atveju, jeigu į teismą kreiptis yra neįmanoma vadovaujantis įprastinės šalių gyvenamosios vietos kriterijumi ir jos nėra sudariusios sutarties dėl teisingumo arba šalis neįsitraukia į ginčo nagrinėjimą. Reikalavimas, kad teisingumas neturėtų būti įmanomas pagrįsti kitais kriterijais, yra taikomas ir Lugano sutarties valstybėms dalyvėms (Islandijai, Norvegijos Karalystei ir Šveicarijai). Reglamento 6 straipsnis reguliuoja išimtinai tik tarptautinio teisingumo klausimus, o teritorinio teisingumo problematiką palieka kiekvienos valstybės narės nacionalinei teisei. Labai svarbu akcentuoti, kad šeštajame straipsnyje įtvirtinta teisingumo taisyklė yra traktuojama kaip subsidiari, t. y. taikoma tik tais atvejais, kai teisingumo neįmanoma nustatyti vadovaujantis bendraisiais reglamente įtvirtintais teisingumo principais. Be to, pilietybės kriterijus turi ir tam tikrą specifiką, nes abi ginčo šalys

kreipimosi į teismą momentu turi būti tos pačios valstybės narės piliečiai (arba turėti domicilę Jungtinėje Karalystėje arba Airijoje). Jeigu, pavyzdžiui, viena iš šalių yra asmuo be pilietybės arba atsisakė nuo pilietybės, šeštasis straipsnis negalės būti taikomas. Kita specifinė aptariamojo straipsnio taikymo sąlyga ta, kad įprastinė bent vienos iš šalių gyvenamoji vieta kreipimosi į teismą momentu turi būti kitoje valstybėje narėje nei ta, kurios pilietybę šalis turi (priešingu atveju ginčas nebus pripažįstamas tarptautiniu ir jo teisingumas bus nustatomas pagal pilietybės valstybės narės *lex fori*).

FORUM NECESSITATIS

Vadovaujantis reglamento 7 straipsniu, jeigu pagal 3–6 straipsnius jurisdikcijos neturi joks valstybės narės teismas, tai valstybės narės teismai išimtinėmis aplinkybėmis gali nagrinėti bylą, jei bylos nagrinėjimas pagrįstai negali būti pradėtas ar vykti arba būtų neįmanomas trečiojoje valstybėje, su kuria yra glaudžiai susijęs ginčas. Ši taisyklė yra garantas, užtikrinantis EŽTK 6 straipsnyje įtvirtintos asmens teisės į teisminę gynybą tinkamą realizavimą. Ši norma garantuoja, kad nesusedarytų tarptautinio teisingumo vakuumo situacija.

Siekiant tinkamai pasinaudoti *forum necessitatis*, būtina realizuoti straipsnyje numatytas keturias sąlygas:

1. Bylos neteisingumas jokiam valstybės narės teismui. Kaip matyti iš straipsnio dispozicijos, jis negali būti taikomas, jeigu bylos teisingumas gali būti pagrindžiamas bet kuria iš 3–6 straipsniuose įtvirtinta teisingumo taisykle. 3–6 straipsnyje įtvirtintos teisingumo taisyklės *forum necessitatis* atžvilgiu yra visiškai lygiavertės. Todėl bet kurios iš taisyklių tinkamumas automatiškai šalina 7 straipsnio taikymo galimybę. Ši taisyklė taip pat bus taikoma, jeigu pagal Lugano konvenciją byla yra teisinga bet kuriam iš Norvegijos, Šveicarijos ar Islandijos teismų.

2. Procesas neįmanomas trečiojoje valstybėje. Procesas dėl išlaikymo priteisimo turi būti neįmanomas bet kurioje trečiojoje valstybėje, su kuria byla yra glaudžiai susijusi. Sąvoka *trečioji valstybė* suprantama kaip valstybė, kuriai nėra taikomas šis reglamentas, taip pat ne Norvegijos Karalystė, Šveicarija ir Islandija. Reikėtų pritarti nuomonei, kad byla turėtų būti laikoma glaudžiai susijusia su trečiąja valstybe, jeigu, pagal analogiją pritaikius reglamento 3–6 straipsnius, atitinkamai valstybei ji taptų teisinga.²⁹ „Proceso neįmanomumas“ turėtų būti aiškinamas kaip faktinis negalėjimas tinkamai realizuoti asmens teisės į teisminę gynybą dėl tam tikrų ekstraordinarių aplinkybių. Tokiomis ekstraordinariomis aplinkybėmis galėtų būti karas, okupacija, revoliucijos, aktyvi teroristinių organizacijų veikla ir panašaus pobūdžio aplinkybės, paralyžiuojančios teisminės valdžios veiklą. Jeigu galima daryti išvadą, kad šios ar panašios aplinkybės normaliam valstybės funkcionavimui trukdys gana trumpą laiką, neturėtų būti traktuojama, kad trečiojoje valstybėje procesas yra neįmanomas. Bet kokiu atveju visų šių aplinkybių buvimą ar nebuvimą turėtų įvertinti teismas, į kurį kreipiamasi.

3. Negalimumas procesui prasidėti ar jam vykti trečiojoje valstybėje. Ši sąlyga yra lygiavertė proceso neįmanomumui. Skirtumas tarp jų tas, kad proceso neįmanomumas siejamas su globaliomis problemomis visos valstybės teritorijoje, o aptariama sąlyga yra susijusi su konkrečiu asmeniu, pavyzdžiui, politinio pabėgėlio statuso turėjimu; dideliu tikėtinumu, kad byloje priimtas sprendimas prieštarauja *ordre public* ir pan.

²⁹ Rauscher T. 2010, cit. op., p. 540.

4. **Sąsajumas su valstybe nare.** Ginčas turi būti pakankamai susijęs su valstybe nare, į kurios teismą kreipiamasi. Šiuo atveju turimi galvoje kiti kriterijai nei tie, kurie nurodomi 3–6 straipsniuose. Tai, pavyzdžiui, galėtų būti vienos iš šalių pilietybė, asmens turto buvimas valstybėje narėje ir pan.³⁰

Jeigu visos įvardytos sąlygos yra tenkinamos, atitinkamos valstybės narės teismai gali spręsti ginčą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad spręsti tokį ginčą yra atitinkamos valstybės narės teismo teisė, o ne pareiga. Jeigu teismas vis dėlto imasi spręsti ginčą, jo kompetencija išlieka viso proceso metu, neatsižvelgiant į tai, ar viso proceso metu išliks ir įvardytos sąlygos.

IŠVADOS

Aptarus pagrindinius Briuselio III reglamento tikslus bei numatytas priemones ir pagrindines teisingumo taisykles nagrinėjant išlaikymo bylas, galima daryti vienareikšmę išvadą, kad naujasis reguliavimas, palyginti su tuo, kuris buvo įtvirtintas Briuselio I reglamente, yra gerokai pažangesnis, nes pašalina daugelį neiškumų tiek dėl pačių išlaikymo teisinių santykių sąvokos, tiek ir dėl šių bylų teisingumo. Kita vertus akivaizdu, kad reglamento leidėjams nepavyko visiškai įgyvendinti vieno iš svarbiausių tikslų – egzekvatūros panaikinimo. Reglamente įtvirtinta nuostata, kad egzekvatūros procedūra nėra taikoma tik toms valstybėms narėms, kurios yra prisijungusios prie 2007 m. Hagos protokolo, sukuria situaciją, kad kai kuriose valstybėse turi būti taikoma egzekvatūros procedūra sprendimams dėl išlaikymo priteisimo. Tokios situacijos egzistavimą lėmė politinio kompromiso būtinybė, todėl reikia tikėtis, kad ateityje bus visiškai atsisakyta egzekvatūros taikymo.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Geimer R. Schuetze R. *Europäisches Zivilverfahrensrecht: Kommentar*. 2 Auflage. Muenchen, 2004, p. 786, 787.
2. Heiss/Born. cit. op., p. 2, 4.
3. Heiss/Born. cit. op; p. 2. Rauscher T. cit. op., p. 461.
4. Heiss/Born. *Europäische Unterhaltsverordnung, Luganer Uebereinkommen*; in: www/Beck-online.de.
5. IPRax 2014, Heft 3, p. 254, 281.
6. IPRax, Heft 3, p. 281.
7. IPRax; 2009 Heft 2, p. 164.
8. Marianne Andrae. *Vollstreckung einer polnischen Unterhaltsentscheidung gegenueber einem in Paraguay lebender Schuldner*; IPRax 3/2016, p. 243.
9. *Muenchener Kommentar 3 Band*. cit. op., p. 2071.
10. *Muenchener Kommentar Zivilprozessordnung*. Hrsg.: Luecke G. Wax P.; Band 3; Muenchen 2001, p. 2012.
11. Nagel H. Gottwald P. cit. op., p. 133.
12. Nagel H. Gottwald P. *Internationales Zivilprozessrecht*. Koeln 2002, p. 103.

³⁰ Ten pat, p. 542.

13. Nekrošius V. cit. op., p. 38.
14. Nekrošius V. Europos Sąjungos civilinio proceso teisė. 2009, Vilnius, Justitia, p. 80.
15. OL L 149, 2009 6 12, p. 80.
16. OL L 293, 2011 11 11, p. 24–25.
17. Pl. Apie domicilės sąvoką žr. Nekrošius V. Europos Sąjungos civilinio proceso teisė, Vilnius 2009; p. 85–86, 142.
18. Rauscher T. 2010 cit. op., p. 540, 542.
19. Rauscher T. cit. op., p. 317, 469, 492.
20. Rauscher T. Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht. 2010 Muenchen, p. 460.
21. Rauscher T. Gerichtsstandsvereinbarungen in Unterhaltssachen mit Auslandsberuehrung; FamFR 2013 Heft 25; in: www/beck-online.de; p. 2.
22. Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy / pod red. A. Wrubla. Zakamycze, 2005, p. 546.
23. Wittwer A. Die EuGH – Rechtsprechung zum europaischen Zivilprozessrecht aus den Jahren 2003 und 2004; in: ZEuP, 4/2005, p. 877.

SUMMARY

“MAINTENANCE” REGULATION (EC) NO. 4/2009 – SCOPE OF APPLICATION, KEY DEFINITIONS AND PRINCIPLES OF JURISDICTION

The article deals with some of the aspects of the application of the EU Regulation No. 4/2009, (otherwise known as Brussels III or the Maintenance Regulation). The article examines the relationship of the Regulation with The Hague Convention of 1958 and 1973, on “the Recognition and Enforcement of Decisions”, revealing the rule of its supremacy. Particular attention is paid to the aims of the Regulation, the scope of the application of its rules and the analysis of the cases concerning the rules governing the jurisdiction of maintenance. The article explicitly examines the concepts related to “cases arising from the maintenance legal relationships”, marriage, family, relatives and other important issues. A great deal of attention is paid to the discussion of the system established by the Regulation regarding court jurisdiction related to the maintenance. The article analyses both, general rules of jurisdiction and contractual jurisdiction, forum necessitatis and the regulation of involvement in the process. Attention is also drawn to the differences in the areas of “maintenance” and the contractual jurisdiction and involvement in the process as it is in the Brussels I and this Regulation.

KEY WORDS

Maintenance Regulation, rules of justice, EU Regulation.